

- in the XX century. A collection of documents and materials. Kyiv: Naukova Dumka. (In Ukrainian).
18. POPP, R. P. (2003) *Intelihentsiya L'vova v 1944–1953 rokakh (istoryko-sotsiologichnyy aspekt) — Lviv intelligentsia in the years 1944–1953 (historical-sociological aspect)*. Dissertation for the Degree of Doctor of Philosophy. Lviv: Ivan Franko National University of Lviv. (In Ukrainian).
 19. PUSTOVIT, T. P. (2005) *Poltavshchyna u period vidbudovy ta khrushchovs'koyi «vidlyhy» (1946–1964 rr.) — Poltava during reconstruction and the Khrushchev «thaw» (1946–1964). Poltavshchyna: vlada na istorychnyykh paralelyakh — Poltava: power on historical parallels*. Poltava: ASMI. pp. 181–219. (In Ukrainian).
 20. SVORAK, S. D. (1999) *Zahal'noosvitnya shkola zakhidnoukrayins'koho rehionu v konteksti suspil'no-politychnoho zhyttya druhoi polovyny 40-kh — pershoi polovyny 60-kh rokiv KhKh st. — Secondary School of Western Ukrainian region in the context of social and political life of the second half of the 40's — early 60 th century*. Dissertation for the Degree of Doctor of Philosophy. Kyiv: The National Academy of Sciences of Ukraine. Institute of History of Ukraine. (In Ukrainian).
 21. TYEVIKOVA, O. V. (2010) *Povsyakdenne zhyttya hromadyan URSS: sotsial'ni ta kul'turni aspekty (1953–1964 roky) — The Everyday Life of the Citizens of the USSR: Social and Cultural Aspects (1953–1964)*. Dissertation for the Degree of Doctor of Philosophy. Poltava: Poltava National Pedagogical University. (In Ukrainian).
 22. *Sotsialistychna Kharkivshchyna — Socialist Kharkiv* (1954) *Ukrayins'ki burzhuzni natsionalisty — naylyutishi vorohy ukrayins'koho narodu — Ukrainian bourgeois nationalists — worst enemies of the Ukrainian people*. 11 May. p. No. 3. Kharkiv. (In Ukrainian).
 23. SHTEPA, P. (2005) *Moskovstvo: yoho pokhodzhennya, zmist, formy y istorychna tyahlist' — Moskowness: Origin, Essence, Forms and Historical Continuity*. Drohobych: Vidrodzhennia. (In Ukrainian).
 24. YURCHENKO, V. (1999) *SpoHAD pro tr'okh mudretsiv, abo uroky «Biloho ptakha...» — The memories about the Three Wise Men, or lessons «White bird...» Kino — teatr — Cinema — theater*. No. 2. pp. 2–5. Kyiv. (In Ukrainian).

Надійшла до редакції 25 листопада 2016 р.

УДК 94(477):355.133:355.291.5+357 «1918/1921»

Д. В. Кобельський

**ДЕВІАНТНА ПОВЕДІНКА ВОЯКІВ
ЧЕРВОНОГО КОЗАЦТВА:
1918–1921 рр.**

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
вул. Дворянська, 2, м. Одеса, 65082, Україна

Кобельський Володимир Дмитрович, аспірант історичного факультету, e-mail: Haidamaka@email.ua

АНОТАЦІЯ

У статті на основі аналізу архівних матеріалів Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, Центрального державного архіву громадських об'єднань України, Державного архіву Вінницької області, мемуарів Я. Гальчевського та А. Туркула, а також історіографії з даної тематики вивчається девіантна поведінка вояків Червоного козацтва в період 1918–1921 рр. Червоне козацтво практично не досліджується в сучасній Україні, а особливо ж внутрішнє життя цієї військової формації. Головна увага приділяється найбільш притаманним дисциплінарним правопорушенням учасників формування. В роботі детально проаналізовані факти девіації червоних козаків та методи боротьби з нею. Особливий наголос робиться на грабунках і мародерстві, антисемітизмі й вживанні алкогольних напоїв, злочинах на сексуальному ґрунті, дезертирстві. Події розглядаються до кінця 1921 року що зумовлено завершенням основних бойових дій, де брали участь червоні козаки. Актуальність та новизна наукового дослідження полягають у тому, що вперше використані та застосовані раніше неопубліковані матеріали архівів, тематика дисциплінарних порушень в українських радянських загонах періоду 1917–1921 рр. залишається лакуною в історичній науці. Також визначено повчальний характер статті для сучасних військовослужбовців.

Ключові слова: Червоне козацтво; девіантна поведінка; дисциплінарне порушення; Українська революція; дезертирство; погром; антисемітизм.

Д. В. Кобельський

**ДЕВИАНТНОЕ ПОВЕДЕНИЕ БОЙЦОВ
ЧЕРВОНОГО КАЗАЧЕСТВА:
1918–1921 гг.**

Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова,
ул. Дворянская, 2, г. Одесса, 65082, Украина

Кобельський Дмитрій Владимирович, аспирант исторического факультета, e-mail: Haidamaka@email.ua

АННОТАЦИЯ

В статье на основе анализа архивных материалов Центрального государственного архива высших органов власти и управления Украины, Центрального государственного архива общественных объединений Украины, Государственного архива Винницкой области, мемуаров Я. Гальчевского и А. Туркула, а также историографии по данной тематике изучается девиантное поведение бойцов Червоного казачества в период 1918–1921 гг. Червоное казачество практически не исследуется в современной Украине, а в особенности внутренняя жизнь этого воинского подразделения. Главное внимание уделяется наиболее свойственным участникам формирования дисциплинарным нарушениям. В работе детально проанализированы факты девиации червоных казаков и методы борьбы с ними. Особенный акцент сделан на грабежах и мародерстве, антисемитизме и употреблении алкогольных напитков, преступлениях на сексуальной почве, дезертирство. События рассматриваются до конца 1921 года, и определены окончанием боевых действий, в которых принимали участие червоны казаки. Актуальность и новизна научного исследования состоит в том, что впервые использованы и применены ранее не публиковавшиеся материалы архивов, тематика дисциплинарных нарушений в украинских советских отрядах периода 1917–1921 гг. остается лакуной в исторической науке. Также определен поучительный характер статьи для современных военнослужащих.

Ключевые слова: Червоное казачество; девиантное поведение; дисциплинарные нарушения; Украинская революция; дезертирство; погромы; антисемитизм.

D. V. Kobelskiy

**DEVIANT BEHAVIOR OF THE SOLDIERS
OF THE RED COSSACKS:
1918–1921 YEARS**

Odesa National University named after I. I. Mechnykov,
Dvoryans'ka St., 2, Odesa, 65082, Ukraine

Kobelskiy Dmytro Volodymyrovich, Postgraduate student of Historical Faculty, e-mail: Haidamaka@email.ua

ABSTRACT

In article based on analysis of archival materials of the Central State Archives of Higher Authorities and Management of Ukraine, the Central State Archive of Public Organizations of Ukraine, the State Archives Vinnytsya region, memoirs of J. Gal'chevs'kyy and A. Turkull, historiography of the subject, studied deviant behavior of Red Cossack soldiers during the 1918–1921 years. Red Cossacks almost is not studied in modern Ukraine, and especially the inner life of this military formation. Main focus is on disciplinary offenses that is the main characteristic of its members. The article analyzes in detail the facts of deviation of Red Cossacks and methods to combat it. Particular emphasis is placed on the plunder and looting, anti-Semitism and alcohol, sexual motivated crimes, desertion. Events considered the end of 1921, and due to the completion of major combat operations, which involved Red Cossacks. The relevance and novelty of the research lies in the fact that first used and applied previously unpublished material of archives, the subject of disciplinary violations in the Ukrainian Soviet detachments period of 1917–1921, still are the gaps in historical scholarship. Also the nature of the article is instructive for modern soldiers.

Key words: Red Cossacks; deviant behavior; disciplinary violations; Ukrainian Revolution; desertions; massacres; anti-Semitism.

Дисципліна є запорукою єдності, моральної стійкості та подальшої бойової ефективності підрозділу і безпосереднього існування військового з'єднання. Останнім часом актуалізувалося питання девіантної поведінки військовослужбовців та учасників бойових дій. Девіантна поведінка особистості на війні доволі часто являє собою механізм апіорного соціального прощення за девіацію, яка характеризується таким усталеними виразами як: «грабуй награбоване», «війна все спіше», «на війні як на війні» тощо. Поведінка особистості на війні ха-

настільки заповонив загін, що В. Примаков для зміни ситуації мусив особисто зарубати кількох козаків перед строем [14, арк. 12]. У період масових заворушень, бунтів, актів непокорності та переходу на сторону ворога, які були так поширені серед українських радянських частин навесні та влітку 1919 року, дані явища не оминули і кавалерійського полку Червоного козацтва (в лютому 1918 року була спроба на основі загону В. Примакова створити не окремий підрозділ, а армію Червоного козацтва, що мала бути аналогом Робітниче-Селянської Червоної армії, що саме почала створюватись у Радянській Росії); але більшість новостворених загонів самодемобілізувались, дезертирували або ж перейшли на бік наступаючих сил Центральної Ради та країн Центрального блоку; згодом назва «Червоне козацтво» залишається за загonom В. Примакова що поступово реорганізовувався до полку, бригади, дивізії, корпусу і т. д., але назва «Червоне козацтво» була задіяна і повстанським отаманом С. Коцуром (він сформував власний курінь Червоного козацтва в грудні 1918 року) [12] і холодноярськими повстанцями (під час найперших антибільшовицьких повстань в районі Холодного Яру повсталими була випущена відозва-листівка, яка закінчувалась гаслом «Хай живе Червоне козацтво Холодного Яру» [20, арк. 256]). Під час перебування в серпні 1919 року в містечку Лубни червоними козаками було вчинено погром та масовий грабунок у місті, до того ж козаками було розігнано місцеву ЧК і відбулась перестрілка з місцевим гарнізоном: *«група червоноармійців полку Червоного козацтва 20 травня почала грабунок міста Лубни, зробивши спробу арешту ЧК і комісарів євреїв»* [17, арк. 15]. Аналогічні факти погромів червоними козаками фіксуються згодом у містечках Ружині та Володарці.

На грабунки «червонців» нарікає не лише місцеве населення, а й командування. Так, про серйозність падіння дисципліни на фоні грабунків свідчить і той факт, що на засіданні Президіуму Ради робітниче-селянської оборони 6 вересня 1919 року під головуванням Х. Раковського і за участі Є. Бош, Г. Петровського, К. Ворошилова, А. Йоффе, А. Бубнова розглядалось питання про дисципліну в Червоному козацтві. Під час засідання було вирішено: *«Доручити товаришу Раковському від імені ЦК партії листа комбригу товаришу Примакову, вказавши*

йому на ряд фактів здійснених деякими червоноармійцями його бригади, вимагати припинення цих неподобств, за що ЦК партії робить його відповідальним.

Доручити товаришу Раковському набрати в Гомелі відповідальних політпрацівників для роботи в Бригаді Червоного Козацтва и спробувати знайти замісника товаришові Примакову й для командного складу бригади» [21, арк. 116].

Під час боїв з польськими та українськими військами влітку 1920 року дивізія Червоного козацтва під час рейду захопила містечко Чорний Острів, де пограбували не лише склади з військовим майном, а й місцевих жителів [18, арк. 29].

Про мародерство і грабунки, що були здійснені червоними козаками, свідчать і спогади білогвардійця М. Туркула [13, с. 145] й українського повстанського отамана Я. Гальчевського [5, с. 106].

Окрім грабунків серйозною проблемою серед червоних козаків були широкі вияви антисемітизму та побутового шовінізму, не дивлячись на те, що частина командно-політичного складу підрозділу складалась з євреїв. Один з командирів Червоного козацтва Т. Юшкевич пригадує, що Червоне козацтво якісно різнилось від інших частин тодішньої Червоної армії тим, що в нього була зразкова дисципліна і не було проявів антисемітизму [23, с. 153]. Насправді ситуація була кардинально іншою. Так, В. Затонський у своїх спогадах наводить приклади частих проявів антисемітизму у Червоному козацтві. Зокрема неодноразові «війни» та сутички червоних козаків з ЧК були зумовлені знаходженням значної кількості євреїв в останній. Після відступу загону В. Примакова до Росії весною 1918 року червоні козаки мало не вступили у бій із залогою міста Козлов (формально більшовицькі загони з України під час відступу до Росії весною 1918 р. мали статус, схожий до перебування частин однієї держави на землях іншої). Причиною цього було непропускання «мішечників», що рухались у Москву. Спекулянти звернулись по допомогу до червоних козаків і вони радо відгукнулись, адже вважали, що це справа рук євреїв. В. Примакову з неабиякими труднощами вдалось заспокоїти своїх вояків і не допустити подальшого розгортання конфлікту [22, с. 34]. В. Затонський також вказує на те, що червоні козаки не вирізнялись високим загальнокультурним і політичним рівнем,

ками. Командир дивізії Д. Шмідт вважав, що можливо К. Наливко був пов'язаний з українськими повстанцями і діяв узгоджено з ними [4, арк. 11].

Таким чином, слід зробити наступні висновки. В загонах Червоного козацтва дисциплінарні порушення та девіантна поведінка були доволі частими явищами. Не дивлячись на те, що підрозділ став елітною військовою формацією, йому були притаманні ті ж види «бузи», що й для більшості загонів та формацій протиборчих сторін 1917–1921 рр. Зокрема найбільш характерними для Червоного козацтва були грабунки, антисемітизм, дезертирство, сутички з ЧК. Для більшості бійців покаранням за них була смертна кара, проте нерідко командування було змушено «закривати очі» на дії своїх підлеглих. Слід констатувати той факт, що більшість дисциплінарних вчинків пов'язана насамперед з недостатньою увагою з боку командування, періодами бездіяльності з'єднання, деструктивним впливом на психіку соціальних катаклізмів, постійним ризиком гибелі, «межевими ситуаціями» тощо.

Література та джерела

1. Божко О. Повстанська армія України (осінь 1918 р.): створення, організаційна структура, склад / О. І. Божко // Український історичний журнал. — 2009. — № 4. — С. 107–129.
2. Борьба трудящихся Черниговщины за власть Советов/ под общ. ред. Н. С. Шевчука. — Чернигов : Областная типография, 1957. — 490 с.
3. Бош Е. Б. Год борьбы / Евгения Богдановна Бош. — Киев : Политиздат Украины, 1990. — 447 с.
4. Вінницький Державний обласний архів. — ФР. 2587. — Оп. 1. — Спр. 3.
5. Гальчевський Я. Проти червоних окупантів/ Яків Гальчевський. — Кам'янець-Подільський: Медобори, 2011. — 328 с.
6. Гогун О. Сталінські командос. Українські партизанські формування, 1941–1944 рр. / Олександр Гогун ; [пер. з рос. Катерина Демчук]. — Київ : Наш Формат, 2014. — 496, [32] с.
7. Дегтярев Л. Шагают миллионы / Л. С. Дегтярев. — М. : Воениздат, 1958. — 448 с.
8. Демченко А. П. Красное казачество Украины в 1918 году / Александр Петрович Демченко // НОВИК: Труды по военной истории / отв. ред. А. С. Поспелов. — Одесса : ОНУ им. И. И. Мечникова, 2008. — Вып. 4. — 2011. — С. 121–129.
9. Дубинский И. Трубачи трубят тревогу / И. В. Дубинский. — М. : Воениздат, 1962. — 310 с.

10. Здоров А. До історії військових сил Українського Радянського уряду в перший період їх існування (грудень 1917 — січень 1918 рр.) / А. А. Здоров // Київська старовина : Науковий історико-філологічний журнал. — 2005. — № 6. — С.85–95.
11. Історія українського війська, 1917–1995 / В. Гриневич, Л. Гриневич, Р. Колісник [та ін.] ; упоряд., передмова Я. Р. Дашкевич. — Львів : Світ, 1996. — 837 с.
12. Солодар О. Звивисті шляхи Свирида Коцура / Олександр Солодар // Нова доба. — 2002. — № 61, 6 серпня.
13. Туркул А. Дроздовцы в огне: Картины гражданской войны, 1918–1920 гг. / Антон Васильевич Туркул; лит. обраб. И. Лукаша. — Белград, 1937. — 324 с.
14. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі ЦДАГОУ). Ф. 17. — Оп. 1. — Спр. 195
15. ЦДАГОУ. — Ф. 1. — Оп. 20. — Спр. 234.
16. ЦДАГОУ. — Ф. 1. — Оп. 20. — Спр. 329.
17. ЦДАГОУ. — Ф. 1. — Оп. 20. — Спр. 44.
18. ЦДАГОУ. — Ф. 5. — Оп. 1. — Спр. 264.
19. ЦДАГОУ. — Ф. 5. — Оп. 1. — Спр. 59.
20. ЦДАГОУ. — Ф. 5. — Оп. 1. — Спр. 310.
21. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. — Ф. 2579. — Оп. 1. — Спр. 12.
22. Червоное казачество: сборник материалов/ под ред. А. Мартынова. — Харьков : Путь просвещения, 1923. — 366 с.
23. Червонці: збірка спогадів ветеранів Червоного козацтва. — Київ : Молодь, 1968. — 348 с.

REFERENCES

1. BOZHKO, O. I (2009) Povstans'ka armiya Ukrayiny (osin' 1918 r.):stvorennya, orhanizatsiyyna struktura, sklad — Insurgent Army Ukraine (Fall 1918): establishment, organizational structure, composition. *Ukrayins'ky'j istory'chny'j zhurnal — Ukrainian Historical Journal*. No. 4. pp. 107–129. (In Ukrainian).
2. SHEVCHUK, N. S. et. al. (1957) *Bor'ba trudjashhihsja Chernigovsh-hiny za vlast' Sovetov — The struggle of the working people for Soviet power*. Chernigov: Typography Oblastnaya. (In Russian).
3. BOSH, E. B. (1990) *God bor'by — The struggle Hours*. Kiev: Ukraine Politizdat. (In Russian).
4. *Povitovi vykonavchi komitety rad robotnychyykh, Selyans'kykh ta chervonoarmiys'kykh deputativ — Uyezd Executive Committee of Soviets of Workers, Peasants and Red Army Deputies (1921) File 2587. Description 1. Record 3*. Vinnytsia Region State Archives Vinnyts'kyu Derzhavnyy oblasnyy arkhiv — Vinnytsia Region State Archives. Ky'yiv. (In Russian).
5. HAL'CHEVSK'KYI, Y. (2011) *Protj chervonykh okupantiv —Against invaders red*. Kam'yanecz'- Podil's'ky'j: Medobory'. (In Ukrainian).

6. HOHUN, O. (2014) *Stalins'ki komandos. Ukrayins'ki partyzans'ki formuvannya, 1941-1944 rr. — Stalin commandos. Ukrainian partisans formation, 1941-1944*. Ky'yiv : Nash Format. (In Ukrainian).
7. DEGTJAREV, L. (1958) *Shagajut milliony— The millions stride*. Moscow: Voenizdat. (In Russian).
8. DEMCHENKO, A. P. (2008) Krasnoe kazachestvo Ukrainy v 1918 godu — Demchenko A. P. Red Cossacks of Ukraine in 1918 year. *NOVIK: Trudy po voennoj istorii — Novik: Works on military history* Iss. 4. p. 121-129. (In Russian).
9. DUBINSKIJ, I. (1962) *Trubachi trubjat trevogu— I. Dubinsky Trumpeters trumpeting the alarm*. Moscow: Voenizdat. (In Russian).
10. ZDOROV, A. (2005) Do istoriyi viys'kovykh syl Ukrayins'koho Radyans'koho uryadu v pershyi period yikh isnuvannya (hruden' 1917 — sichen' 1918 rr.) — On the history of Ukrainian military forces of the Soviet government in the first period of their existence (December 1917 — January 1918). *Ky'yivs'ka starovy'na — Kiyivs'ka starovina*. 11/2005. No. 6. p. 85-95. (In Ukrainian).
11. HRYNEVYCH, V. et. al. (1996) *Istoriya ukrayins'koho viys'ka, 1917-1995 — History of Ukrainian troops 1917-1995*. L'viv : Svit. (In Ukrainian).
12. SOLODAR, O. (2002) Zvyvysti shlyakhy Svyryda Kotsura — Wind-ing road of Svyryda Kocur. *Nova doba — Nova Doba*. 8th August. p. 4. (In Ukrainian).
13. TURKUL, A. (1937) *Drozdovcy v ogne: Kartiny grazhdanskoj vojny, 1918-1920 gg. Drozdovtsy in the fire: Pictures of the Civil War, 1918-1920*. Belgrade. (In Russian).
14. *Fond politychnykh partiy ta orhanizatsiy. spravy tsentral'noho komitetu komunistychnoyi partiyi viddily tsentral'noho komitetu do-voyennoho periodu — Fund of political parties and organizations, the cases of the Central Committee Communist Party Departments of the Central Committee the prewar period Central State Archive of Public Organizations of Ukraine* (1919) File 17. Description 1. Record 195. Tsentral'nyy Derzhavnyy arkhiv hromads'kykh ob»yednan' Ukrayiny (dali TsDAHOU) — Central State Archives Higher Bodies of Power and management of Ukraine hereinafter (CSAPOU). Ky'yiv. (In Russian).
15. *Without name* (1920) File 1. Description 20. Record 233. Tsentral'nyy Derzhavnyy arkhiv vyshchykh orhaniv vlady ta upravlinnya Ukrayiny — Central State Archives of higher authorities and management of Ukraine (further TsDAVOVU). Ky'yiv. (In Russian)
16. *Without name* (1920) File 1. Description 20. Record 329. TsDAHOU — CSAPOU. (In Russian).
17. *Without name* (1920) File 1. Description 20. Record 44. TsDAHOU — CSAPOU. Ky'yiv. (In Russian).
18. *Komisiya z istoriyi hromadyans'koyi viyny pry Tsentral'nomu komite-ti Komunistychnoyi partiyi (bil'shovykiv) Ukrayiny — Commission on Civil War history at the Central Committee of the Communist*

- Party (Bolsheviks) of Ukraine* (1919) File 5. Description 1. Record 264. TsDAHOU — CSAPOU. Ky'yiv. (In Russian).
19. *Without name* (1919) File 5. Description 1. Record 59. TsDAHOU — CSAPOU. Ky'yiv. (In Ukrainian).
20. *Without name* (1919) File 5. Description 1. Record 310. TsDAHOU — CSAPOU. Ky'yiv. (In Russian).
21. *Rada robotnycho-selyans'koyi oborony Ukrayins'koyi radyans'koyi sotsialistychnoyi respubliky. Protokoly zasidan' Rady Robotnycho-Selyans'koyi oborony Ukrayins'koyi radyans'koyi sotsialistychnoyi respubliky i Rady Robotnycho-Selyans'koyi oborony Rosiys'koyi sotsi-alistychnoyi federatyvnoyi radyans'koyi respubliky z materialamy do nykh. Tsentral'nyy Derzhavnyy arkhiv vyshchykh orhaniv vlady ta upravlinnya Ukrayiny — Council of Workers' and Peasants' Defense of Ukrainian Soviet Socialist Republic. Minutes of meetings of Council of Workers' and Peasants' Defense of Ukrainian Soviet Socialist Republic and the Council of Workers' and Peasants' Defense of the Russian Socialist Federal Soviet Republic with the materials to them. Central State Archives Higher Bodies of Power and management of Ukraine* (1919). File 2579. Description 1. Record 12. TsDAHOU — CSAPOU. Ky'yiv. (In Russian).
22. MARTYNOV, A. (1923) *Chervonnoe kazachestvo: sbornik material-ov — Red Cossacks: collection of materials*. Har'kov: Put' prosvesh-henija (In Russian).
23. ANON (1968) *Chervontsi: Zbirka spohadiv veteraniv Chervonoho ko-zatstva — Chervontsi: Memories collection of the Red Cossacks veter-ans*. Ky'yiv: Molod'. (In Ukrainian).

Надійшла до редакції 21 листопада 2016 р.